

اسلام‌پژوهش‌های روان‌شناختی

سال هفتم، شماره دوم، پایانی ۱۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۰ (ص ۷۳-۹۲)

واکاوی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان دختر

Analysis of sociological factors affecting the formation of religious identity of female students

✉ غلامرضا تاج‌بخش / دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی، لرستان، ایران.
رضا رمضان‌زانی / استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی، لرستان، ایران.
زهرا علی‌دادی / دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، لرستان، ایران.

Gholamreza Tajbakhsh / Associate Professor, Department of Sociology, Grand Ayatollah Boroujerdi University, Lorestan, Iran. tajbakhsh@abru.ac.ir

Reza Ramazani / Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Grand Ayatollah Boroujerdi University, Lorestan, Iran.

Zahra Alidadi / Graduated in Sociology, Lorestan, Iran.

Abstract

Religious identity means a sense of commitment to religion; Belonging to a religious community and belonging to a nation to which they adhere is defined and is considered as one of the most important factors in creating social consolidation and cohesion. Due to the importance of the issue of religious identity, on this basis, the present study was conducted with the aim of sociological study of the factors affecting the formation of religious identity of female high school students in Boroujerd. The statistical population is all female high school students in this city. To calculate the sample size, 383 people were selected through Cochran's formula and multi-stage cluster sampling method was

چکیده

هویت دینی به معنای احساس تعهد به دین؛ تعلق به جامعه دینی و تعلق به امتی که به آن دین پایبند هستند تعریف می‌شود و به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد تحکیم و انسجام اجتماعی به‌شمار می‌رود. با توجه به اهمیت موضوع هویت دینی، برای مبنای تحقیق حاضر با هدف بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر بروجرد انجام گرفت. جامعه آماری، کلیه دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه این شهر می‌باشد. برای محاسبه حجم نمونه از طریق فرمول کوکران تعداد ۳۸۳ نفر انتخاب و از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شده است. ابزار تحقیق مورد استفاده، پرسشنامه محقق‌ساخته بوده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو سطح آمار توصیفی

used. The research tool used was a researcher-made questionnaire. Data analysis was used at two levels of descriptive statistics and inferential statistics. There is a significant relationship between a high school girl in Boroujerd.

Keywords: Sociological factors, Religious identity, Students, Girl.

و آمار استنباطی استفاده شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که بین عوامل جامعه‌شناختی (فرهنگ دینی خانواده، محیط آموزشی، مذهبی بودن گروه هم‌سالان، استفاده از اینترنت و استفاده از ماهواره) با شکل‌گیری هویت دینی مورد دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر بروجرد رابطه معناداری وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: عوامل جامعه‌شناختی، هویت دینی، دانش‌آموزان، دختر.

مقدمه

در فرهنگ معین هویت به معنای ذات باری تعالی، هستی، وجود، آنچه موجب شناسایی شخص باشد تعریف شده است. مفهوم هویت به‌طور هم‌زمان میان افراد یا اشیاء دو نسبت محتمل برقرار می‌سازد، از یک طرف مشابهت و از طرف دیگر تفاوت. فعل شناسایی به‌ضرورت، لازمه هویت است (بارث، ۱۳۸۱، ص ۱۶۷). هویت مجموعه‌ای از علائم، آثار مادی، زیستی، فرهنگی و روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه یا فرهنگی از فرهنگ دیگر می‌شود (حسین زاده و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۶۷). هویت دینی به معنای احساس تعهد به دین و احساس تعلق به جامعه دینی و در سطحی وسیع‌تر، احساس تعلق به امتی که به آن دین پایبند هستند (ماهرزاده، ۱۳۹۲، ص ۷). به جد می‌توان گفت که اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین عاملی که می‌تواند تمام هویت‌ها را وحدت بخشد، هویت دینی است چرا که انسان فطرتاً این میل و گرایش را در خود دارد و می‌تواند عامل وحدت انسانی باشد. هویت دینی اگر تقویت شود باعث پذیرش و مقبولیت اجتماعی نیز می‌شود چرا که اصلاح رابطه خود با خدا به اصلاح رابطه فرد با دیگران از سوی خداوند می‌انجامد و خداوند بذر محبت وی را در قلوب دیگران می‌پاشد و مضافاً این‌که هویت دینی زندگی را معنادار کرده و از پوچ‌گرایی و نیهیلیسم و بی‌معیاری و بی‌هدفی می‌رهاند، یعنی معناداری زندگی و هدفمندی فرد و جامعه در پرتو اعتقاد به خدا و دین او شکل می‌گیرد، چنان‌که چنین فردی خود را مسئولیت‌پذیر و متعهد دانسته و نسبت به رعایت حقوق حق الله، حق النفس و حق الناس ملتزم می‌سازد و از سویی ارزش‌های اخلاقی و قوانین اجتماعی و حقوقی را ارج نهاده و آنها را در خود به شکل هنجار در می‌آورد (اکبری، ۱۳۸۷، ص ۹۱).

دین، دین‌داری و هویت دینی در نظریه‌ها و پژوهش‌های علوم اجتماعی همواره مورد توجه بوده است. این‌که هویت دینی نقش پررنگی در زندگی مردم دارد امری پذیرفته شده در میان دانشمندان علوم اجتماعی است. این دیدگاه در تفکرات و نظریه‌های جامعه‌شناسان مختلف از جمله دورکیم، وبر، زیمل، یواخیم و ... ریشه داشته است (میشل، ۲۰۱۱، ص ۵۳). هویت دینی به معنای احساس تعلق و تعهد فرد نسبت به باورها، احکام و ارزش‌های دینی است. هویت دینی به عنوان هویت جمعی متضمن آن سطح از دین‌داری است که با مای جمعی یا همان اجتماع دینی یا امت مقارنت دارد (دوران، ۱۳۸۸، ص ۸۴). در جای دیگر، هویت دینی (از دیدگاه جامعه‌شناسان) به رابطه آدمی با دین و عوامل آن، میزان تعلق و گرایش‌های فرد بر حول ارزش‌ها و موازین دینی و چگونگی تأثیر آنها در زندگی او در نظر گرفته شده که دارای ابعادی همچون رابطه فرد با خویشتن، رابطه فرد با خدا، رابطه فرد با جهان هستی و رابطه فرد با جامعه است (حاجیان، ۱۳۸۸، ص ۴۵۴).

استراتیگر نگرش‌هایی را که در مورد هویت در حیطه روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی مطرح شده است در سه گروه تقسیم می‌کند (بورک و استریکر، ۲۰۰۰، ص ۲۸۴). برخی دیدگاه‌ها یک نگرش فرهنگی و جمعی از هویت دارند که ایده‌ها، باورها و اعمال یک گروه یا جمع را نمایش می‌دهند. این نگرش اغلب در کارهایی که روی هویت قومی انجام گرفته، دیده می‌شود. در این دیدگاه هویت به صورت مشخص و شفاف تعریف نشده و موجب ایجاد ابهام شده است. این دیدگاه از تشریح تغییرپذیری رفتار، انگیزش و کنش متقابل افراد ناتوان است. دیدگاه دوم در مورد هویت، ذیل سنت «کنش متقابل‌گرایی» و مخصوصاً نگاه ساختاری آن رشد می‌کند. این دیدگاه بیشتر به بررسی ارتباطات نقش افراد و تغییرپذیری، انگیزش و تفاوت‌ها با هویت می‌پردازد. این دیدگاه به نظریه هویت معروف بوده و دانشمندانی چون بورک، استریکر، مک کال و سیمونز و ... روی آن کار می‌کنند.

در نظریه هویت، هسته هویت عبارت است از مقوله‌بندی «خود» به عنوان یک اجراکننده نقش، و ترکیب معانی و انتظارات تداعی شده با نقش و اجرای آنها. این دیدگاه بیشتر بر هویت نقشی تأکید می‌کند. زمانی که فردی نقش خاصی را برعهده می‌گیرد، همراه نقش، نوعی هویت نیز کسب می‌کند و این هویت از وظایف نقشی و انتظارات دیگران از آن ناشی می‌شود. این دیدگاه چون هویت را ناشی از نقش‌پذیری افراد در درون گروه‌ها می‌داند، بیشتر به روابط درون گروه با نقش‌های اعضا می‌پردازد.

سومین دیدگاه در مورد هویت، در آثار تاجفل و افرادی چون جان ترنر، هوگ، اوکاس و ریچر تحت عنوان «نظریه هویت اجتماعی» مشاهده می‌شود. این دیدگاه هویت را به عنوان چیزی که در درون یک گروه و مقوله جاسازی شده می‌بیند، تفاوت گروه و مقوله را نادیده گرفته و همچنین اهمیت رفتار درون گروه مثل ارتباطات بین اعضای گروه را رها می‌کند. (بورک و استریکر، ۲۰۰۰، ص ۲۴۴).

بنابراین با توجه به اهمیت مطالب مطرح شده و نیز توجه به این امر که تا کنون پژوهشی که به بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت پرداخته باشد بسیار کم بوده و توجه به سن بحرانی دانش‌آموزان (نوجوانی) و ضرورت توجه به مشکلات این گروه سنی برای مبنا پژوهش حاضر به بررسی این موضوع مهم می‌پردازد. سوال اصلی پژوهش حاضر آن است که چه عواملی جامعه‌شناختی در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه بروجرد مؤثر می‌باشد؟

پیشینه پژوهش

پیشینه‌های داخلی و خارجی در ارتباط با موضوع انجام شده است که برخی از آنها به شرح ذیل می‌باشد.

نتایج پژوهش تاجیک اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۴) با عنوان نگرش به جهانی شدن و هویت دینی دانشجویان نشان داد که نمره میانگین هویت دینی دانشجویان ۶۰٫۳ است. این مقدار به معنی وجود احساس هویت نسبتاً مثبت اما ضعیف است، به این معنی که دانشجویان از احساس هویت دینی چندان قوی برخوردار نیستند هر چند این احساس در آنان منفی هم نیست. بالاترین نمره مربوط به هویت اعتقادی است که نمره دانشجویان ۱۹٫۵ یعنی بین دو حد قوی و بسیار قوی است. در نقطه مقابل پایین‌ترین نمره مربوط به هویت اخلاقی است که نمره میانگین آن ۶۲٫۲ می‌باشد. رابطه کلی بین نگرش به جهانی شدن با هویت دینی، مثبت و معنادار است به بیان دیگر می‌توان گفت افرادی که هویت دینی مثبت دارند دارای نگرش مثبت به جهانی شدن نیز هستند. یافته‌های پژوهش ریاحی و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان تلویزیون و هویت دینی مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه مازندران نشان داده است که بین میزان مصرف تلویزیون و همه ابعاد هویت دینی و همچنین دین‌داری کل دانشجویان رابطه مثبت معنادار وجود دارد. البته از میان ابعاد چهارگانه هویت دینی، هویت اعتقادی دارای بیشترین شدت رابطه با میزان استفاده از تلویزیون می‌باشد.

حسین زاده و همکاران (۱۳۹۱) به پژوهشی با عنوان بررسی عوامل مؤثر در تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان مقطع متوسطه (مطالعه موردی آموزش و پرورش اسلامشهر) پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که سطح سواد والدین با تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان رابطه معناداری دارد. همچنین آزمون فرضیات با ۹۹ درصد اطمینان نشان داد که هر ۹ عامل پرسش‌های بنیادین، جهت بخشیدن به زندگی، رویکرد مثبت به آینده، وحدت اعتقادی، ویژگی‌های تمدنی، تقویت و پذیرش اجتماعی، توجه به منزلت، معنا بخشیدن به جهان و مقاوم بودن در برابر مصائب بر تقویت و تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان تأثیر معناداری دارد. میزان اثرگذاری هر یک از این عوامل بر تقویت و تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان یکسان نیست و به طوری که پرسش‌های بنیادین دارای بالاترین و ویژگی‌های تمدنی دارای کمترین تأثیر می‌باشد. حکمت پور و همکاران (۱۳۹۲) به پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر نقش خانواده در حفظ هویت ملی و دینی جوانان (مطالعه موردی منطقه ۱ و ۵ شهر تهران) پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داده است که با توجه به یافته‌های حاصل از آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن، می‌توان گفت در سطح معناداری ۰/۰۵ شده است همچنین ارتباط بین هویت ملی و دینی تأیید شده و مقدار ضریب همبستگی بین این دو متغیر ۰/۴۰ می‌باشد. با توجه به یافته‌های حاصل از تحلیل مسیر می‌توان گفت تأثیر متغیر پایبندی ملی والدین بر هویت ملی تأیید می‌شود و نیز تأثیر متغیر عملکرد آموزشی والدین بر هویت دینی تأیید شده که دارای ضریب استاندارد ۰/۲۲ می‌باشد. نتایج نشان داده است که بین هویت ملی و دینی جوانان ارتباط معنادار و مستقیم وجود دارد عملکرد آموزشی والدین در زمینه مسائل دینی تأثیر مستقیم و معنادار بر هویت دینی جوانان دارد. پایبندی خانواده‌ها به مسائل ملی تأثیر مستقیم و معنادار بر هویت ملی جوانان دارد. کدی (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای، نشان داد که تنوع هویتی و همچنین ساخت دمکراتیک در ارتباط دانش‌آموزان با موضوعات دینی و در نتیجه تقویت هویت دینی تأثیر گذار است. نظام دمکراتیک جامعه و نهادینه شدن فرهنگ شهروندی موجب می‌شود که با وجود تنوع هویتی انسان‌ها، توجه به هویت دینی تقویت شود. داشتن فرهنگ شهروندی موجب می‌شود که در یک جامعه متنوع و پیچیده با هویت‌های گوناگون، زمینه تضاد شکل نگیرد. چادوری و میلر (۲۰۰۷) به پژوهشی با عنوان شکل‌گیری هویت دینی در بین جوانان آمریکایی بنگلادشی تبار پرداخته است. نتایج نشان داده است دو گروه متمایز از جوانان در حال شکل‌گیری هویت مذهبی هستند. گروهی به فطری بودن هویت دینی اعتقاد دارند و گروه دیگر مسئله هویت دینی را

به شناخت محیط نسبت می‌دهند. همچنین نتایج دیگر پژوهش نشان داده است که تلاش برای یافتن جایگاه مناسب برای جوانان بنگلادشی بسیار دشوار بوده، در حالی که به عنوان بخشی از اقلیت قومی و مذهبی آنجا به حساب می‌آمده‌اند. پیک (۲۰۰۵) در مطالعه‌ای با عنوان مسلمان شدن: توسعه هویت دینی، به بررسی فرایند شکل‌گیری هویت دینی و ظهور دین به عنوان یک منبع معنایی برجسته در شکل‌گیری هویت اجتماعی و شخصی نسل دوم آمریکایی‌های مسلمان می‌باشد. نتایج نشان داده‌اند که گروهی از دانشجویان مسلمان هویت دینی را امری انتسابی می‌دانند. عده‌ای دین و هویت دینی را امری انتخابی می‌دانند. گروهی هم هویت دینی را امری اظهار شده قلمداد می‌کنند. همچنین نتایج پژوهش نشان داده است که هویت دینی دارای زمینه تاریخی و اجتماعی است و متغیری به نسبت ثابت است و این که هویت دینی به عنوان شکلی از هویت اجتماعی پایه‌ای بسیار قوی در ایجاد هویت اجتماعی تشکیل نموده و همبستگی جمعی برای جوانان مسلمان به وجود آورده است.

وجه نوآوری مقاله حاضر نسبت به مطالعات پیشین در این است اگر چه وجه اشتراکی پژوهش‌های فوق‌الذکر درباره عوامل جامعه‌شناختی با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان می‌باشد ولی با توجه به مطالعات مذکور به وضوح می‌توان دریافت که تحقیقات نظام‌مند معدودی در این زمینه صورت گرفته است. در نتیجه اهمیت این پژوهش در آن است که به طور ویژه به این موضوع مهم در میدان وسیع تحقیق می‌پردازد. به طور کلی جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از پیشینه‌های داخلی و خارجی ذکر شده در مقاله حاضر حکایت از فقدان پژوهشی مستقل و مستقیم مرتبط با اهداف، روش و ساختار این تحقیق دارد.

روش پژوهش

با توجه به عنوان موضوع که به «بررسی رابطه عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر بروجرد» می‌پردازد، تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از روش‌های کمی گردآوری داده‌ها، توصیفی تحلیلی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش‌آموزان دختر شهر بروجرد می‌باشد که طبق آخرین آمار به عمل آمده حدود ۸۰۰۰ نفر می‌باشد. در این تحقیق برای برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده می‌شود و طبق این فرمول ۳۸۳ نفر در نمونه آماری قرار می‌گیرند. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای که یکی از شیوه‌های نمونه‌گیری

احتمالی است، استفاده می‌شود. به این ترتیب که ابتدا مناطق مختلف شهر بر وجود را بر اساس شاخص توسعه یافتگی به پنج خوشه شمال، جنوب، شرق و غرب و مرکز تقسیم گردیده و با روش نمونه‌گیری تصادفی یک مدرسه از شمال، یک مدرسه از جنوب، یک مدرسه از شرق و یک مدرسه از غرب و یک مدرسه از مرکز شهر بر وجود انتخاب گردیده و توزیع پرسشنامه و کار جمع‌آوری اطلاعات بر روی آنها صورت می‌گیرد. نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای به کمک نقشه‌های بلوک‌بندی انجام شد و نمونه‌گیری توسط پژوهشگر از درب منازل آغاز می‌شود. در این تحقیق برای تدوین مبانی نظری و پیشینه تحقیق از روش گردآوری اطلاعات اسنادی مقدماتی (کتابخانه‌ای) استفاده شد و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش میدانی بهره گرفته شد. در این تحقیق ابزار گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه محقق ساخته در قالب طیف لیکرت می‌باشد. در این تحقیق برای سنجش و عملیاتی نمودن متغیر هویت دینی دانش‌آموزان (۲۰ گویه)، متغیر محیط آموزشی (۱۴ گویه)، متغیر مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان (۵ گویه)، متغیر استفاده ماهواره (۸ گویه) و متغیر استفاده از اینترنت (۱۰ گویه) استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های این مطالعه در دو سطح آمار توصیفی (جدول توزیع فراوانی) و آمار استنباطی استفاده شد. تحلیل اطلاعات از طریق نرم افزار spss ۲۱ و نیز برای آزمون فرضیه‌ها از آمارهای روش آماری کولموگروف اسمیرنوف برای نرمال بودن توزیع داده‌ها، آزمون ضریب همبستگی متناسب با آزمون نرمال بودن داده‌ها (پیرسون یا اسپیرمن) و آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی مؤلفه‌ها و رگرسیون چند متغیره جهت مشخص کردن بیشترین تأثیر متغیرها استفاده گردید.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی تحقیق

در بررسی حاضر از ۳۸۴ نفر نمونه آماری ما حداقل سن پاسخگویان ۱۵ و حداکثر آن ۱۸ سال می‌باشد و میانگین سن پاسخگویان ۱۷ سال بوده است. ۳۸/۲ درصد پاسخگویان پایه اول و ۲۹/۷ درصد پاسخگویان پایه دوم و ۳۲/۱ درصد پاسخگویان پایه سوم می‌باشند و یک نفر هم پایه تحصیلی خود را مشخص نکرده است. توزیع دانش‌آموزان دختر بر حسب رشته تحصیلی نشان می‌دهد که ۳۶/۳ درصد پاسخگویان رشته علوم انسانی (اول)، ۲۰/۴ درصد پاسخگویان علوم تجربی، ۱۲/۷ درصد پاسخگویان رشته ریاضی فیزیک، ۱۳/۲ درصد پاسخگویان رشته فنی و حرفه‌ای و ۱۷/۹ درصد رشته کار و دانش می‌باشند.

توزیع دانش‌آموزان بر حسب تحصیلات پدر نشان می‌دهد بیشترین فراوانی مربوط است به تحصیلات پدرانی که بی‌سواد یا ابتدایی بوده‌اند یعنی ۴۳ درصد و بقیه ۳۲/۶ درصد سیکل، ۱۵/۵ درصد دیپلم ۵/۱ درصد فوق‌دیپلم، ۳/۲ درصد لیسانس و ۰/۵ درصد فوق‌لیسانس و بالاتر بوده‌اند و در مجموع ۹۱/۲ درصد تحصیلات پدر دانش‌آموزان دختر دیپلم و پایین‌تر می‌باشند. توزیع دانش‌آموزان بر حسب منطقه و محل زندگی پاسخگویان نشان می‌دهد که از نمونه ۳۸۴ نفری، ۸۰ نفر (۲۰/۶ درصد) در شمال بروجرد، ۷۴ نفر (۱۸/۸ درصد) در جنوب بروجرد، ۸۵ نفر (۲۲/۷ درصد) در شرق بروجرد، ۱۰۵ نفر (۲۸/۶ درصد) در غرب بروجرد و ۴۰ نفر (۹/۴ درصد) در مرکز بروجرد زندگی می‌کنند. اطلاعات مربوط به شغل پدر دانش‌آموزان نشان می‌دهد که ۲۱ نفر (۵/۹ درصد) دارای شغل کارگری، ۹۹ نفر (۲۰/۹ درصد) دارای شغل نظامی، ۱۷۶ نفر (۴۵/۶ درصد) دارای شغل آزاد، ۲۰ نفر (۷/۵ درصد) دارای مشاغل همچون (پزشک، استاد و...)، ۵۰ نفر (۱۳/۷ درصد) کارمند، ۱۱ نفر (۴/۵ درصد) دانشجو و ۷ نفر (۱/۸ درصد) از نمونه ۳۸۴ نفری ما بیکار هستند.

یافته‌های استنباطی تحقیق

در این پژوهش با توجه به اهداف تحقیق و سطح سنجش متغیرها جهت آزمون فرضیه‌ها از آزمون‌های مختلفی استفاده شده است که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم.

جدول شماره ۱: آزمون همبستگی بین متغیرهای جامعه‌شناختی با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان

هویت مذهبی		نام متغیر	ردیف
ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری		
۰/۴۹	۰/۰۰۱	فرهنگ دینی خانواده	۱
۰/۴۲	۰/۰۰۰	محیط آموزشی	۲
-۰/۱۵	۰/۰۰۴	استفاده ماهواره	۳
۰/۲۹	۰/۰۰۰	استفاده اینترنت	۴
۰/۵۵	۰/۰۰۰	مذهبی بودن گروه هم‌سالان	۵

همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود، بین فرهنگ دینی خانواده با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان با توجه به سطح معناداری به دست آمده ($r=0/001$) و ضریب همبستگی ($r=0/49$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی وجود دارد. یعنی با افزایش فرهنگ دینی خانواده، هویت مذهبی دانش‌آموزان افزایش می‌یابد. این یعنی تأیید فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر این‌که فرهنگ دینی خانواده با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان رابطه دارد.

نتایج جدول (۱) بیانگر رابطه بین نقش محیط آموزشی با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان می‌باشد. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود، بین نقش محیط آموزشی با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان با توجه به سطح معناداری به دست آمده ($r=0/000$) و ضریب همبستگی ($r=0/42$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد. یعنی با افزایش نقش آموزش و پرورش، شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان هم افزایش می‌یابد. بنابراین فرضیه اصلی تأیید می‌شود. یعنی بین میزان نقش آموزش و پرورش با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود، بین استفاده ماهواره با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان با توجه به سطح معناداری به دست آمده ($r=0/004$) و ضریب همبستگی ($r=-0/15$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان به صورت منفی همبستگی وجود دارد. یعنی هرچه میزان استفاده ماهواره دانش‌آموزان افزایش می‌یابد، هویت مذهبی آنان کاهش می‌یابد. بنابراین فرضیه اصلی به صورت معکوس تأیید می‌شود.

با توجه به سطح معناداری به دست آمده ($r=0/000$) و ضریب همبستگی ($r=0/29$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مثبت و مستقیم بین استفاده از اینترنت و هویت دینی وجود دارد. یعنی با افزایش میزان استفاده از اینترنت، هویت دینی هم افزایش می‌یابد و برعکس. بنابراین فرضیه اصلی تأیید می‌شود.

همچنین نتایج جدول بیانگر رابطه بین میزان مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان می‌باشد. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود، بین مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان با توجه به سطح معناداری به دست آمده ($r=0/000$) و ضریب همبستگی ($r=0/55$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد. یعنی با افزایش میزان مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان هویت مذهبی هم افزایش می‌یابد. بنابراین فرضیه اصلی تأیید شد.

با بررسی آماری که صورت گرفت پیش فرض های استفاده از رگرسیون چند متغیری نرمال بودن توزیع داده ها مورد تأیید قرار گرفت که نتایج مربوط به آنها در نمودارهای زیر منعکس شده است.

بر اساس اطلاعات جدول (۲) اسمیریف کولموگروف ملاحظه می شود سطح معناداری تمام متغیرها از ۰/۰۵ بالاتر است و نشان می دهد با توزیع نرمال تفاوت ندارد و متغیرها نرمال هستند و در مواردی که نرمال نیست بالا بدون حجم نمونه از ۳۰ نفر طبق قضیه حد مرکزی نرمال فرض می شود.

جدول شماره ۲: اسمیریف کولموگروف

میزان مذهبی بودن گروه دوستان	میزان استفاده از اینترنت	میزان استفاده ماهواره	نقش محیط آموزشی	فرهنگ دینی خانواده	هویت مذهبی دانش آموزان
۰/۱۳	۰/۱۲۶	۰/۱۴۵	۰/۱۸	۰/۲۵	۰/۴۱۵

برای پیش بینی یک متغیر وابسته از طریق متغیرهای مستقل از معادله رگرسیونی زیر استفاده می شود.

$$Y = a + b_1x + b_2x_2 + \dots + b_kx_k$$

در محاسبه معادله رگرسیونی برای انتخاب متغیرهای مدل رگرسیونی روش های مختلفی وجود دارد که مهم ترین آنها عبارتند از:

۱- روش هم زمان (اجباری) (Enter) ۲- روش پیش رونده (Forward)

۳- روش پس رونده (Backward) ۴- روش گام به گام (Stepwise)

لازم به ذکر است که در این پژوهش از روش گام به گام (Stepwise) استفاده گردید که مهم ترین نتایج آن در زیر به دست آمده است.

در این جا به بررسی تحلیل چند متغیری متغیر وابسته (هویت مذهبی) با روش مرحله به مرحله پرداخته می شود. بررسی نتایج به دست آمده بیانگر آن است که معادله پیش بینی ما دارای ۵ مرحله است بر اساس جدول ذکر شده ضریب همبستگی چند متغیره (R) در مرحله پنجم برابر با ۰/۶۰ می باشد. ضریب تعیین (R^۲) به دست آمده در مرحله پنجم نشان می دهد که در نهایت پنج متغیر درون معادله یعنی میزان فرهنگ دینی خانواده، نقش آموزش و پرورش، میزان استفاده از ماهواره، میزان استفاده از اینترنت، میزان مذهبی بودن

گروه دوستان و هم‌سالان می‌توانند ۰/۳۶ از واریانس متغیر وابسته (هویت مذهبی) را تبیین یا پیش‌بینی کنند. ضریب تعیین (R^2) به دست آمده در هر پنج مرحله در سطح اطمینان حداقل ۹۵ درصد از لحاظ آماری معنادار بوده است. ΔR^2 در جدول بیانگر مقدار افزوده شده به R^2 می‌باشد.

جدول شماره ۳: عناصر اصلی تحلیل چند متغیره به روش مرحله به مرحله

مرحله	متغیر وارد شده	R	R^2	ΔR^2	خطای استاندارد
اول	فرهنگ دینی خانواده	۰/۵۲۶	۰/۲۷۷	-	۱۴/۸۱
دوم	نقش محیط آموزشی	۰/۵۷۹	۰/۳۳۵	۰/۰۵۸	۱۴/۲۲
سوم	مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان	۰/۵۹۷	۰/۳۵۷	۰/۰۲۲	۱۴/۰۰
چهارم	استفاده از اینترنت	۰/۶۰۴	۰/۳۶۴	۰/۰۰۷	۱۳/۹۴
پنجم	استفاده از ماهواره	۰/۵۶۶	۰/۳۴۴	۰/۰۶۲	۱۴/۳۵

از مرحله اول تا مرحله سوم برای پیش‌بینی متغیر وابسته (هویت مذهبی دانش‌آموزان) و سایر شاخص‌های آماری برای متغیرهای درون معادله مانند ضریب رگرسیون (b) برای نمرات استاندارد نشده و B (Beta) برای نمرات استاندارد شده و نیز آزمون T را می‌توان در جدول (۳) ملاحظه کرد. آزمون T نشان می‌دهد که ضریب B برای هر پنج متغیر در سطح حداقل ۹۵ درصد از لحاظ آماری معنادار است.

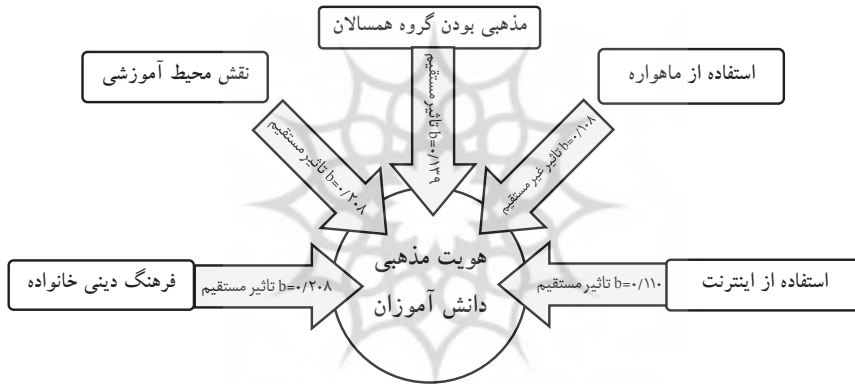
جدول شماره ۴: عناصر متغیرهای درون معادله برای پیش‌بینی هویت مذهبی دانش‌آموزان در مرحله

پنجم

نام متغیر	b	Beta	T	Sig. T
۱- فرهنگ دینی خانواده	۱/۴۷	۰/۳۸۵	۷/۹۹	۰/۰۰۰
۲- نقش محیط آموزشی	۰/۸۹۱	۰/۲۰۸	۳/۹۹	۰/۰۰۰
۳- مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان	۰/۴۵۶	۰/۱۳۹	۳/۳۳	۰/۰۰۱
۴- استفاده از اینترنت	۰/۳۷۱	۰/۱۱۰	۲/۰۷	۰/۰۳۹
۵- استفاده از ماهواره	-۰/۳۶۵	-۰/۱۰۸	۲/۱۴	۰/۰۲۱

$R = 0/604$
 $R^2 = 0/364$ sig = 0/000 a = 58/44

بر اساس اطلاعات جدول شماره (۴) حدود ۳۶٪ از تغییرات واریانس میزان هویت مذهبی دانش‌آموزان براساس متغیرهای مستقل موجود در مدل تبیین می‌گردد. که طبق ضرایب بتای به دست آمده ملاحظه می‌شود میزان فرهنگ دینی خانواده با بتای $b = 0/385$ ، نقش آموزش و پرورش $b = 0/208$ ، مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان $b = 0/136$ استفاده از اینترنت $b = -0/110$ و استفاده از ماهواره $b = -0/108$ بیشترین سهم را در میزان هویت مذهبی دانش‌آموزان را دارند در واقع میزان فرهنگ دینی خانواده، نقش آموزش و پرورش، میزان مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان، میزان استفاده از اینترنت تأثیر مستقیم و میزان استفاده از ماهواره تأثیر معکوس دارند.

طبق توضیحات بالا ضرایب بتای به دست آمده ملاحظه می‌شود فرهنگ دینی خانواده با بتای $b = 0/385$ ، نقش آموزش و پرورش $b = 0/208$ ، مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان $b = 0/136$ استفاده از اینترنت $b = -0/110$ و استفاده از ماهواره $b = -0/108$ بیشترین سهم را در میزان هویت مذهبی دانش‌آموزان را دارند. در واقع میزان فرهنگ دینی خانواده، نقش محیط آموزشی، میزان مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان، میزان استفاده از اینترنت تأثیر مستقیم و میزان استفاده از ماهواره تأثیر معکوس دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

هویت دینی به معنای احساس تعهد به دین و احساس تعلق به جامعه دینی و در سطحی وسیع‌تر، احساس تعلق به امتی که به آن دین پایبند هستند (ماهرزاده، ۱۳۹۲، ص ۵۷).

به‌جد می‌توان گفت که اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین عاملی که می‌تواند تمام هویت‌ها را وحدت بخشد، هویت دینی است؛ چرا که انسان فطرتاً این میل و گرایش را در خود دارد و می‌تواند عامل وحدت انسانی باشد. هویت دینی اگر تقویت شود باعث پذیرش و مقبولیت اجتماعی نیز می‌شود چراکه اصلاح رابطه خود با خدا به اصلاح رابطه فرد با دیگران از سوی خداوند می‌انجامد و خداوند بذر محبت وی را در قلوب دیگران می‌پاشد، مضافاً این‌که هویت دینی، زندگی را معنادار کرده و از پوچ‌گرایی و نیهیلیسم و بی‌معناری و بی‌هدفی می‌رهاند، یعنی معناداری زندگی و هدفمندی فرد و جامعه در پرتو اعتقاد به خدا و دین او شکل می‌گیرد، چنان‌که چنین فردی خود را مسئولیت‌پذیر و متعهد دانسته و نسبت به رعایت حقوق حق‌الله، حق‌النفس و حق‌الناس ملتزم می‌سازد و از سویی ارزش‌های اخلاقی و قوانین اجتماعی و حقوقی را ارج نهاده و آنها را در خود به شکل هنجار در می‌آورد (اکبری، ۱۳۸۷، ص ۴۴).

اعتقادات و باورهای دینی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل ایجاد تحکیم و انسجام اجتماعی به‌شمار می‌روند و نقش بارزی در تحولات اجتماعی و اقتصادی ایفا می‌نمایند. دین و مذهب به‌صورت گوناگون از دیرباز، در طبقات مختلف تاریخ بشری به‌ظهور رسیده و تا به امروز نیز امتداد داشته است و مادام که نوع بشر در این کره‌خاکی زندگی کند، این‌غریزه در نهاد او محکم و استوار و منشأ آثار بسیاری خواهد بود (سعیدی مدنی، ۱۳۸۵، ص ۶۹). از آنجایی‌که «دین و مذهب» مهم‌ترین سیستم کنترل درونی انسان‌ها است، تا موقعی که پایه‌های مذهبی در یک جامعه، قوی و اعضای آن جامعه پایبند به اعتقادات و باورهای دینی و مذهبی خود باشند، عموماً به‌فساد و انحراف (یعنی کارهای نامشروع) روی نمی‌آورند (رفیع‌پور، ۱۳۷۶، ص ۳۰۶) به‌باور کوئن (۱۳۵۶) دین به‌عنوان یکی از نهادهای اجتماعی نقش مهمی در حفظ انسجام اجتماعی، بالا بردن روحیه اجتماعی افراد و همچنین کمک به افراد در پیدا کردن هویت اخلاقی‌شان دارد. در جوامع در حال گذار، نسل جوان در جستجوی کسب جایگاه هویت برای خود بر می‌خیزد که با ذهنیت و رویکردهای پیشین به‌چالش بر می‌خیزد. جامعه ایران نیز به‌عنوان یک جامعه در حال گذار، با چنین مسائلی دست‌به‌گریبان است. جوانان و چگونگی دین‌داری و عوامل مؤثر بر دین‌داری آنان از جمله این مسائل می‌باشد. تحقیق حاضر با در نظر گرفتن این پیش‌فرض در پی «بررسی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر بروجرد» می‌باشد. نتایج حاصل از تحلیل فرضیه اول که به بررسی ارتباط بین میزان فرهنگ

دینی خانواده با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان می‌پردازد نشان می‌دهد که هر دو، در سطح فاصله‌ای بوده، بنابراین از آزمون پیرسون استفاده شد؛ با توجه به سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۰۱) و ضریب همبستگی ($r = 0/49$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی وجود دارد. یعنی با افزایش فرهنگ دینی خانواده، هویت مذهبی دانش‌آموزان افزایش می‌یابد. این یعنی تأیید فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر اینکه میزان فرهنگ دینی خانواده با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان رابطه دارد و این فرضیه بر پایه تئوریک گیدنز (۲۰۰۵)، نظریه چنکینز (۲۰۰۴)، نظریه مارسیا (۲۰۰۱)، نظریه شاملو (۲۰۰۲)، نظریه میشل (۲۰۰۰) و نظریه مطهری (۱۳۷۵) می‌باشد و یافته‌های تحقیق با یافته‌های حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۱)، حکمت‌پور و همکاران (۱۳۹۲)، ریاحی و همکاران (۱۳۹۲)، پاک و همکاران (۱۳۹۰)، کدی (۲۰۱۴)، موتلو (۱۹۹۱)، گاردنر (۲۰۱۰) هم‌خوانی دارد.

نتایج حاصل از تحلیل فرضیه دوم نشان می‌دهد بین میزان نقش آموزش و پرورش با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. با توجه به سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۰۰) و ضریب همبستگی ($r = 0/42$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد. یعنی با افزایش نقش آموزش و پرورش، شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان هم‌افزایش می‌یابد. بنابراین فرضیه اصلی تأیید می‌شود. یعنی بین میزان نقش آموزش و پرورش با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. این فرضیه بر پایه تئوریک نظام کنترل (۱۹۹۵)، نظریه بروک (۱۹۹۱)، نظریه گیدنز (۲۰۰۵)، نظریه اسمیت، نظریه ساختار هویت، نظریه هرت مید (۲۰۰۲)، نظریه چنکینز (۲۰۰۴)، نظریه مارسیا (۲۰۰۱)، نظریه شاملو (۲۰۰۲)، نظریه میشل (۲۰۰۰) و نظریه مطهری (۱۳۷۵) می‌باشد. یافته‌های تحقیق با یافته‌های حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۱)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۹)، فلاح‌زاده (۱۳۹۱)، گنجی و همکاران (۱۳۹۱)، حکمت‌پور و همکاران (۱۳۹۲)، ریاحی و همکاران (۱۳۹۲)، پاک و همکاران (۱۳۹۰)، کدی (۲۰۱۴)، موتلو (۱۹۹۱)، گاردنر (۲۰۱۰)، پیک (۲۰۰۵) هم‌خوانی دارد.

نتایج حاصل از تحلیل فرضیه سوم نشان می‌دهد بین میزان استفاده ماهواره با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. با توجه به سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۰۴) و ضریب همبستگی ($r = -0/15$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان به صورت منفی همبستگی وجود دارد. یعنی هرچه میزان استفاده ماهواره دانش‌آموزان افزایش می‌یابد، هویت مذهبی آنان کاهش می‌یابد. بنابراین فرضیه اصلی به صورت

معکوس تأیید می‌شود. این فرضیه بر پایه تئوریک نظام کنترل (۱۹۹۵)، نظریه جدا افتادگی اجتماعی (۱۹۹۱)، نظریه گیدنز (۲۰۰۵)، نظریه پارسونز (۱۹۹۹)، نظریه ساختار هویت، نظریه هربت مید (۲۰۰۲)، نظریه چنکینز (۲۰۰۴)، نظریه کلارک و استارک (۲۰۰۱)، نظریه گافمن (۲۰۰۲)، نظریه میشل (۲۰۰۰) و نظریه واخ (۲۰۰۰) می‌باشد. یافته‌های تحقیق با یافته‌های خدایاری فرد (۱۳۹۱)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۹)، فلاح‌زاده (۱۳۹۱)، رئیسی (۱۳۸۶)، حکمت‌پور و همکاران (۱۳۹۲)، پورجیلی (۱۳۸۹)، پاک و همکاران (۱۳۹۰)، چادروی و میلر (۲۰۱۴)، موتلو (۱۹۹۱)، گاردنر (۲۰۱۰)، میلیمان (۱۹۹۷) هم‌خوانی دارد.

فرضیه چهارم به بررسی رابطه بین میزان استفاده از اینترنت با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان می‌پردازد. با توجه به سطح معنا داری به دست آمده (۰/۰۰۰) و ضریب همبستگی ($r = ۰/۲۹$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد. یعنی با افزایش میزان استفاده از اینترنت، هویت دینی هم افزایش می‌یابد و برعکس. بنابراین فرضیه اصلی تأیید می‌شود. این فرضیه بر پایه تئوریک نظام کنترل (۱۹۹۵)، نظریه جدا افتادگی اجتماعی (۱۹۹۱)، نظریه گیدنز (۲۰۰۵)، نظریه پارسونز (۱۹۹۹)، نظریه ساختار هویت، نظریه هربت مید (۲۰۰۲)، نظریه چنکینز (۲۰۰۴)، نظریه کلارک و استارک (۲۰۰۱) و نظریه گافمن (۲۰۰۲) می‌باشد. یافته‌های تحقیق با یافته‌های خدایاری فرد (۱۳۹۱)، سراج‌زاده (۱۳۸۵)، مریم و سروش (۱۳۸۰)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۹)، فلاح‌زاده (۱۳۹۱)، رئیسی (۱۳۸۶)، حکمت‌پور و همکاران (۱۳۹۲)، پورجیلی (۱۳۸۹)، پاک و همکاران (۱۳۹۰)، چادروی و میلر (۲۰۱۴)، موتلو (۱۹۹۱)، گاردنر (۲۰۱۰)، میلیمان (۱۹۹۷) هم‌خوانی دارد.

فرضیه پنجم به بررسی ارتباط بین مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان با شکل‌گیری هویت مذهبی دانش‌آموزان می‌پردازد. با توجه به سطح معناداری به دست آمده (۰/۰۰۰) و ضریب همبستگی ($r = ۰/۵۵$) حداقل در سطح ۹۵ درصد اطمینان همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد. یعنی با افزایش میزان مذهبی بودن گروه دوستان و هم‌سالان هویت مذهبی هم افزایش می‌یابد. بنابراین فرضیه اصلی تأیید شد. این فرضیه بر پایه تئوریک نظام کنترل (۱۹۹۵)، نظریه گیدنز (۲۰۰۵)، نظریه پارسونز (۱۹۹۹)، نظریه ساختار هویت، نظریه هربت مید (۲۰۰۲)، نظریه کلارک و استارک (۲۰۰۱)، نظریه گافمن (۲۰۰۲) و نظریه دورکیم (۲۰۰۲) می‌باشد. یافته‌های تحقیق با یافته‌های خدایاری فرد (۱۳۹۱)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۹)، فلاح‌زاده (۱۳۹۱)، رئیسی (۱۳۸۶)، حکمت‌پور و همکاران (۱۳۹۲)،

پورجلی (۱۳۸۹)، پاک و همکاران (۱۳۹۰)، چادروی و میلر (۲۰۱۴)، موتلو (۱۹۹۱)، گاردنر (۲۰۱۰)، میلیمان (۱۹۹۷) هم‌خوانی دارد.

هر تحقیق علاوه بر انجام رسالت خود ضرورتاً نیازمند ارائه از طریق پیشنهادات در مورد موضوع مورد مطالعه و موارد مشابه است، تا راهنما و چراغ راه دیگر افراد علاقه‌مند که احتمالاً در آینده در آن قدم گذاشته یا از نتایج به‌دست آمده استفاده می‌نمایند باشد. بر این اساس پیشنهادات ذیل ارائه می‌گردد.

پیشنهاداتی کاربردی

۱. با توجه به یافته‌های این پژوهش، دوستان و باورهای اعتقادی آنها نقش مهمی در هویت دینی افراد دارند، در این راستا، پیشنهاد می‌گردد که خانواده‌ها نظارت بیشتری بر شبکه روابط دوستانه داشته باشند و نهادهای آموزشی، فرهنگی، فراغتی و تفریحی از ظرفیت اثرگذاری دوستان بر رفتار افراد برای ترویج و نهادینه‌سازی ارزش‌های مرتبط با امور انسانی به‌ویژه امور دینی در بین نسل جوان بهره‌گیری نمایند. ارائه الگوی عملی «دوست خوب» می‌تواند جوانان را در یافتن مسیر مناسب هویت‌یابی یاری رساند.

۲. نظر به اینکه خانواده، به‌عنوان پایه‌ای‌ترین نهاد اجتماعی نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیت و هویت اجتماعی و دینی افراد دارد، و در این میان، مادران با توجه به یافته‌های این پژوهش نقش مهمی در شکل‌گیری هویت فرزندان دارند.

۳. توانمندسازی خانواده‌ها به‌منظور تقویت مبانی دینی اعضای خانواده به‌ویژه فرزندان جوان و نوجوان مورد توجه نهادهای آموزشی و مذهبی قرار گیرد.

۴. در مدارس و به‌طور کلی نهادهای آموزشی واحدهای درسی درباره مسائل دینی و ملی، البته نه نظری بلکه عملی طراحی شود و جوانان به شرکت فعال در برنامه‌های کلاسی تشویق شوند.

۵. با توجه به مؤلفه‌های تقویت و تحکیم هویت دینی به‌صورت عملی و کاربردی و با استفاده از الگوهای عینی در کتاب‌های درسی (راهنمایی و متوسطه) به‌صورت داستان و با اشکال رنگی و جذاب تدوین گردد.

۶. دستگاه‌های فرهنگی کشور به‌ویژه وزارت آموزش و پرورش و ارشاد در شورای جوانان، صدا و سیما به‌صورت هماهنگ و منجسم و بدون انجام کارهای موازی در جهت تقویت و تحکیم هویت دینی برنامه‌ریزی کنند.

۷. با کمک متخصصان تعلیم و تربیت و علمای حوزه علمیه، روش‌های درست در آموزش دینی در دوران کودکی و نوجوانی تدوین گردد؛ تا در پاسخ به بنیادی‌ترین سؤال‌های دینی، معنا بخشیدن دین در زندگی و همچنین مؤلفه‌های تقویت و تحکیم هویت دینی کمک کند. چون برخی از رفتارها و برخوردهای ناصحیح و مخالف شرع در بیان احکام شرعی موجبات بدبینی عده‌ای از افراد به خصوص جوانان را فراهم آورده است.
۸. شناخت و آگاهی از مباحث هویتی و برگزاری آموزش‌های مستمر و همچنین برگزاری اردوهای زیارتی و سیاحتی می‌تواند در تمام افراد و اقشار خصوصاً قشر دانش‌آموز که هم نیروی جوانی را دارد و هم دارای کنجکاوی بالقوه می‌باشد باعث رشد و تقویت فوق‌العاده هویتی و بالأخص هویت دینی شود و باعث جلوگیری از بروز نابسامانی‌های آینده شود.
۹. غنی‌سازی بخش اعتقادی و هویتی نوجوانان از طریق رسانه‌ها و مدارس که بیشترین تأثیر را بر این قشر دارند. این غنی‌سازی را می‌توان با آموزش مستقیم مدارس و غیرمستقیم رسانه‌ها صورت داد.

منابع

- آخوندی، محمدباقر (۱۳۷۶) *بررسی هویت ملی و مذهبی جوانان مشهدی و تأثیر روابط اجتماعی بر آن* (پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی) دانشگاه فردوسی مشهد.
- آرون، ریمون (۱۳۹۲) *مراحل اساسی سیراندیشه در جامعه‌شناسی*، ترجمه باقر پرهام، تهران: علمی و فرهنگی.
- اشرفی، ا. (۱۳۷۷) *بی‌هویتی اجتماعی و گرایش به غرب، بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر گرایش نوجوانان به الگوهای فرهنگ غربی در تهران*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس
- آقازاده، حسین (۱۳۹۷) *بررسی هویت جمعی در دو زمینه هویت جمعی ملی محلی و هویت جمعی دانشجویان دانشگاه علامه طباطبائی* (پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی) تهران.
- اکبری، بهمن. (۱۳۸۷). بحران هویت و هویت دینی، *پیک نور*، سال ششم، شماره چهارم، ص ۲۲۳-۲۴۲.
- ایمان پور، محمدتقی و مریم سروش (۱۳۹۸). بررسی و ارزیابی مؤثر بر هویت دینی جوانان در شیراز، *مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان*، دوره دوم، ش. ۳۱.
- ایمان، محمدتقی. و سروش، مریم (۱۳۸۱) بررسی و ارزیابی عوامل مؤثر بر هویت دینی جوانان در شیراز "مطالعات و پژوهش‌های دانشکده ادبیات و علوم انسانی (اصفهان) پاییز و زمستان.

- اینگلهارت، رونالد (۱۳۹۲) *تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی*. ترجمه مریم وتر. تهران: انتشارات کویر.
- باقری، محمد حسین (۱۳۸۲) معمای هویت، *روزنامه همنشینی*؛ ش ۳۳۳.
- پاشا، ابراهیم، و فلاح زاده، محمدهادی (۱۳۹۱) بررسی هویت دینی و ملی نوجوانان و جوانان شهر تهران با تاکید بر گروه مرجع، *مطالعات ملی* زمستان ۱۳۹۱
- تاج بخش، غلامرضا و موسوی، سید عباس (۱۳۹۳) بررسی عوامل مؤثر بر هویت دینی، *توسعه اجتماعی*. دوره ۸، شماره ۳، صص ۱۴۴-۱۱۹.
- تاجیک اسماعیلی، عزیزاله، تاجیک اسماعیلی، سمیه. (۱۳۹۴). نگرش به جهانی شدن و هویت دینی دانشجویان، *مطالعات رسانه ای*، سال دهم، شماره بیست و هشتم، صص ۳۸-۴۶.
- تنهایی، حسین ابوالحسن (۱۳۹۳) *درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: نشر مردنیز.
- جنکیتز، ر (۱۳۹۱) *هویت اجتماعی* ترجمه تورج یاراحمدی، تهران: شیرازه.
- جیمز، ویلیام (۱۳۹۲) *دین و روان*، ترجمه مهدی قائنی، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی؛
- حاجی خیاط، علیرضا (۱۳۸۸) تبیین ابعاد هویت. *ویژه نامه دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*. ج چهارم. ش اول.
- حاجیانی، الف (۱۳۷۹) تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه «فصلنامه مطالعات ملی» سال دوم، شماره ۵، صص ۱۹۳.
- حسین زاده، داوود، عزیززی، غلامرضا، شوقی، بهزاد. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر در تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان مقطع متوسطه (مطالعه موردی آموزش و پرورش اسلامشهر)، *فصلنامه علمی-پژوهشی اعتقادی-کلامی*، سال دوم، شماره ششم، صص ۵۴-۷۵.
- حکمت پور، مریم، صالحی امیری، رضا. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر نقش خانواده در حفظ هویت ملی و دینی جوانان (مطالعه موردی منطقه ۱ و ۵ شهر تهران)، *مجله مدیریت فرهنگی*، سال ششم، شماره هیجدهم، صص ۵۰-۶۱.
- دهشیری، م (۱۳۸۰) جهانی شدن و هویت ملی «فصلنامه مطالعات ملی» سال دوم (شماره ۴) صص ۲۷.
- دورکیم، الف (۱۳۶۹) *درباره تقسیم کار اجتماعی* ترجمه باقر پرهام، تهران: کتا بسرای بایل.
- ربانی، رسول و صفائی نژاد، فتحیان (۱۳۸۴) فاصله نسلی با تأکید بر وضعیت دین داری و ارزش‌های اجتماعی مطالعه موردی: شهر دهدشت در سال ۱۳۸۲ و *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، جلد نوزدهم، شماره ۵.
- ریاحی، محمد اسماعیل، علیزاده، توحید، اشتیاقی، معصومه، کاظمیان، مهرداد. (۱۳۹۳). تلویزیون و هویت دینی، *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و پنجم، شماره پیاپی (۵۴) شماره دوم، صص ۳۳-۴۸.

- ریتزر، جورج (۱۳۷۹) **نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر**، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- سراج زاده، حسین و مهناز توکلی (۱۳۸۰). **بررسی تعریف عملیاتی دینی در پژوهش‌های اجتماعی نامه پژوهش**، سال پنجم، شماره ۲۰ و ۲۱.
- سعیدی مدنی، سیدمحسن (۱۳۸۵) **درآمدی بر مردم‌شناسی اعتقادات دینی**. یزد: مرکز انتشارات دانشگاه یزد.
- شرفی، محمدرضا (۱۳۸۱) **جوان و بحران هویت**، تهران، سروش، چاپ دوم.
- عبداللهی، محمد؛ مروت، برزو (۱۳۸۴) **هویت جمعی غالب در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهرسندج فصلنامه علوم اجتماعی** س ۱۳، ش ۳۲، ص ۱.
- عظیمی هاشمی، مژگان (۱۳۸۳). رضایت از زندگی و دین داری در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه: شهرهای فردوس، درگز و نواحی آموزشی ۷ مشهد. **مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد**، سال اول، شماره ۳.
- علیخانی، علی اکبر (۱۳۸۸) **هویت و بحران هویت**، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- کلانتری، عبدالحسین، جلیل عزیزی و سعید زاهد زاهدانی (۱۳۸۸) **هویت دینی و جوانان؛ نمونه آماری، جوانان شهر شیراز. فصلنامه تحقیقات فرهنگی**، دوره دوم، شماره ۶.
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱) **جهانی شدن، فرهنگ و هویت**، تهران: نشر نی.
- گنجی، محمد؛ نعمت‌الهی، زهرا و طاهری، زهرا (۱۳۸۹) **رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی در بین مردم شهرکاشان** «جامعه‌شناسی کاربردی» **مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان زمستان**، ش ۴.
- گودرزی، حسین (۱۳۸۴) **جامعه‌شناسی هویت در ایران**. تهران: تمدن ایرانی.
- ماهروزاده، طیبه (۱۳۹۲). **جهانی شدن و هویت یابی دینی جوانان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی تربیت اسلامی**، سال هشتم، شماره شانزده، ص ۱۳۹-۱۶۹.
- محمدی روزبهرانی، کیانوش (۱۳۷۸) **بررسی ارتباط هویت یابی با نظام ارزشی و رشد اخلاقی در دانشجویان**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- مرادزاده، فرهاد (۱۳۷۳) «جامعه‌پذیری» **نشریه رشد آموزش علوم اجتماعی**، شماره ۱۷، دوره ۵.
- معنوی پور، داود (۱۳۸۹) **فلسفه تعلیم و تربیت**، تهران: دوران.
- معین، محمد (۱۳۷۸) **فرهنگ معین**، تهران، انتشارات امیرکبیر.

- منصورنژاد، محمد (۱۳۸۵) *رابطه علم و دین: تأملی بر نظریه سمبلیک دیدن خلقت انسان* تهران: جوان پویا.
- نادری، احمد، چیت ساز، محمدجواد، شیر علی، ابراهیم. (۱۳۹۴). فراترکیب پژوهش‌های انجام شده در حوزه هویت دینی، *فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۶۵، سال شانزدهم، شماره شماره ۳، ص ۲۸-۴۶.
- نیکخواه، هدایت الله (۱۳۸۰) *سنجش دین‌داری جوانان و عوامل مؤثر بر آن (دانش‌آموزان سال سوم و پیش‌دانشگاهی شیراز)* پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی (دانشگاه شهید بهشتی).
- Burke, P. (1991) "Identity Processes and Social Stress", in *American Sociological Review*, Vol. 59 (9): 836-849.
- Chaudhury, Sadia R. & Miller, Lisa. (2007) "Religious Identity Formation among Bangladeshi American Muslim Adolescents", *Journal of Adolescent Research*, Vol.5, No.5, PP: 1 – 28.
- Heise David, R. (1998) "Conditions for Empathic Solidarity", in Patrick Doreian and Thomas Fararo, *The Problem of Solidarity, Theories and Models*, Amsterdam: Gordon and Breach publishers.
- Keddie, Amanda (2014). "Students' understandings of religious identities and relations: Issues of social cohesion and citizenship" *Education, Citizenship and Social Justice*, March 2014; vol. 9, 1: pp., first published on February 6, 2014.
- Markus, H.R. and Kitayama, S. (1991). *Culture and Self: Implication for Cognition*.
- Peek, Lori. (2005) "Becoming Muslim: The Development of a Religious Identity", *Sociology of Religion*, Vol. 66, No. 3, PP: 215 – 242.